

Peter Halldorf. *Alla himlens fåglar har flytt: Profeten Jeremia i sin egen tid och i vår*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2017. 798 s.

Det är svårt att karaktärisera Peter Halldorfs bok om profeten Jeremia i några få meningar. På utsidan framstår den som närmast monumental. På insidan möter läsaren ett rikt myller av information, intryck och infallsvinklar. Omfånget kan till viss del förklaras med att Jeremiaboken är den mest omfattande av alla de skrifter som ingår i Gamla testamentet. Till detta kommer att Halldorf valt att kombinera ett flertal perspektiv: nutid och dåtid, forskning och förkunnelse, pastoral vägledning och politisk reflektion.

En konsekvens av denna inbyggda mångfald är att olika tänkta målgrupper kommer att läsa boken på olikartade sätt. Några uppskattar säkert de partier som hjälper läsare med begränsade förkunskaper att sätta in Jeremiaboken i ett större sammanhang, som exposén över bibliska profetgestalter i kapitel 3 och 4 (s. 89–154) eller sammanfattningen av delar av Jerusalems historia i kapitel 19 (s. 543–582). Av lätt förklarliga skäl tycker jag, som yrkesverksam exeget, inte att de kapitlen var särskilt givande. Andra läsare sätter antagligen stort värde på de avslutande avsnitten i varje kapitel, samt bokens slutkapitel. Där erbjuds nämligen utläggningar av olika aspekter av kristen troslära, liturgiska traditioner och pastoral praxis, i anslutning till behandlade teman hos Jeremia.

För egen del fångades jag framför allt av det som jag uppfattar som kärnan eller huvudfäran i boken: en lång rad avsnitt (i kapitel 1–2 och 5–23) som sammantaget utgör en personligt färgad genomgång av Jeremiaboken, där Halldorf brottas med de utmaningar som denna profettext ställer en nutida läsare inför. Genremässigt befinner vi oss någonstans i gränslandet mellan teologisk bibelkommentar och inlevelsefullt återberättande. Författaren visar att han är inläst på modern exegetisk litteratur och redogör på ett insiktsfullt sätt för såväl den

egendomliga symbolhandlingen med höftskynket (Jer. 13:1–11; s. 366–370) som diskussionen kring den gudinna som kallas Himladrottningen (Jer. 44; s. 617–624). Men det som gör starkast intryck på mig är inte det strikt exegetiska innehållet, utan den existentiella dimensionen i framställningen. Peter Halldorf kryper in under skinnet på profeten och får oss att tänka och känna med Jeremia. Under läsningen lägger jag stundtals av de historisk-kritiska glasögonen och glömmmer diskussionen om vad i denna bibelboks mångfacetterade och idealiserade porträtt av profeten som kan anses historiskt tillförlitligt. Ur en narrativ synvinkel är ju Jeremia huvudperson i en fascinerande berättelse om politiskt och religiöst maktspel i Jerusalem under de årtionden som föregick den stora katastrofen år 587 f.v.t., då den babyloniska armén förstörde delar av staden, inklusive templet, och tvångsdeporterade delar av befolkningen. Halldorf lyckas levandegöra den berättelsen.

Jag uppskattar att Halldorf inte försöker tämja Jeremia genom att översläta problematiska inslag i bibeltexten eller modernisera profetens framtoning. Han kan ändå lyfta fram Jeremiabokens relevans för vår tid genom att betona att den profetiska polemiken grundas i ett patos som är riktat mot alla former av förtryck, orättvisa och exploatering. Bokens titel, *Alla himlens fåglar har flytt*, är ett citat från Jer. 4:25. Inte minst i det sjunde kapitlet (s. 223–254) är Halldorfs eget patos påtagligt, när han med utgångspunkt i Jeremias vision av en ekologisk katastrof diskuterar klimatkris och utrotning av djurarter. Här förenas fromhet och politisk aktivism: ”Uppoffring och generositet kan visa sig utgöra profetiska handlingar i en värld där påfrestningarna på miljön är så stora att vi riskerar att berövas jorden som en god plats att leva på” (s. 241).

Ett mått på bredden och djupet i ansatsen är att författaren för en dialog med så skilda tänkare och Jeremiatolkare som Augustinus (354–430), Daniel Berrigan (1921–2016), Walter Brueggemann, Martin Buber

(1878–1965), Dietrich Bonhoeffer (1906–1945), Terence E. Fretheim, Abraham Heschel (1907–1972), Emmanuel Levinas (1906–1995), Origenes (ca 185–ca 254), Jayne Svenungsson och Simone Weil (1909–1943). Boken är tydligt präglad av en kristen grundsyn, där Jeremia förebådar Jesus och där texter och teman får en konkret tillämpning i kyrklig spiritualitet. Samtidigt präglas boken av en ekumenisk och religionsteologisk öppenhet som spränger trånga konfessionella gränser. Judiska tolkningsperspektiv tillåts komplettera och korrigera kyrkofäders och moderna kristna teologers läsningar. I kapitel 15 och 16 gör Halldorf upp med kristen triumfatorisk förbundsteologi (så kallad ersättningsteologi). Han problematiserar den skarpa åtskillnad som ofta gjorts mellan lag (Torah) och nåd (evangelium) och påpekar att detta lett till ”en karikering av judisk fromhet” (s. 458–459). Läsaren påminns om att själva idén om ett ”nytt” förbund ursprungligen är gammaltestamentlig. Kontinuiteten mellan judiskt och kristet lyfts fram i retoriskt pregnanta formuleringar:

Det nya förbundet innebär att något fullständigt nytt har skett – och samtidigt är inget förändrat. I Jeremias profetia beskrivs det nya i termer av att lydnaden mot Gud i framtiden inte ska handla om en yttre regel utan om en inre norm [...] Men det var avsikten redan med det första förbundet. (s. 489)

Trots innehållsrikedomen kan man alltid önska sig mer. Det finns några utmärkta appendix, men det hade också varit till stor hjälp med register. Jag noterar dessutom att en intrikat texthistorisk problematik bara nämns i förbigående, trots viss relevans för kristen bibelteologi. Septuaginta, den grekiska översättningen som används i Nya testamentet, representerar intressant nog en version av Jeremiaboken som skiljer sig avsevärt i både omfattning och ordningsföljd från den standardtext som översatts i Bibel 2000.

Peter Halldorfs bok om Jeremia är, sammanfattningsvis, resultatet av en imponerande arbetsinsats. Den är välskriven, informativ och engagerande. För mig blev den framför allt en påminnelse om profetböckernas potentiella relevans för aktuell samhällsdebatt.

Göran Eidevall
Professor, Uppsala

Simo Heininen. *Mikael Agricola: Hans liv och verk*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag. 2017. 395 s.

Simo Heininen, emeritusprofessor i allmän kyrkohistoria vid Helsingfors universitet, har skrivit många böcker om den finske reformatorn och bibelöversättaren Mikael Agricola (ca 1507–1557). Vem skulle vara bättre lämpad än han att skriva ett sammanfattande arbete om Agricolas liv och betydelse för reformationen i Finland och det finska skriftspråket? Boken summerar Heininens livsverk under fyra årtionden av Agricola-forskning och uppdaterar den tämligen begränsade litteratur som finns på svenska om Agricola. Ett av få exempel är den korta Agricola-artikeln i *Svenskt biografiskt lexikon*, skriven av Knut B. Westman (1881–1967) med bidrag av Karl Bernhard Wiklund (1868–1934), som utgavs för exakt hundra år sedan (1918).

Mikael Agricola: Hans liv och verk, översatt från den ursprungliga finskan av Nike Parland, är en reviderad och förkortad version av Heininens finska biografi som gavs ut 2007, i samband med 500-årsjubileet av Agricolas födelse. Boken har dock ajourförts med viss nyare forskning, bland annat Heininens egen monografi från 2008 om Agricolas randanteckningar till Gamla testamentet, Juhani Holmas doktorsavhandling *Sangen ialo Rucous* ("En tämligen ädel bön"; 2008) om Schwenckfeldarnas bönebok *Bekantnus der sünden* som källa för böner i Agricolas bönebok *Rucouskiria* från 1544 samt Otfried Czaiikas bok om Sveno Jacobi och hans bibliotek (2013).